

INTERNATIONAL

JOURNAL of HUMAN STUDIES

ULUSLARARASI İNSAN ÇALIŞMALARI DERGİSİ

ISSN: 2636-8641

Cilt/VOLUME 4 Sayı/ISSUE 8 Yıl/YEAR: 2021

ALINDI/RECEIVED: 13-10-2021 – KABUL/ACCEPTED: 10-12-2021

Suriye Kürtleri ve Ulus-Devlet Vatandaşlığı: Dâhil Etme ve Dışlama Mekanizmaları *Syrian Kurds and Nation-State Citizenship: Inclusion and Exclusion Mechanisms*

Ayşe YILDIRIM¹

Abstract

An important part of nation-states as the significant (dominant) organizational form of today's world, have a multi-ethnic structure, although they claim a homogeneous identity and culture. The multi-ethnic structure undoubtedly required each nation-state to define the framework of citizenship that determines the identities to be included and excluded. This study discusses the citizenship policies regarding the Kurdish population of the Syrian state, which was built under the auspices of France at the beginning of the 20th century,. The purpose of this research is to draw a picture of how the Kurdish identity, which was defined locally in the

Öz

Günümüz dünyasının başat örgütlenme biçimi olan ulus-devletlerin önemli bir bölümü, her ne kadar homojen bir kimlik ve kültür iddiasında bulunsalar da, çok-etnili bir yapıya sahiptirler. Çok-etnili yapı kuşkusuz her bir ulus-devletin, hangi kimliklerin dahil edilip hangilerinin dışarıda bırakılacağını belirleyen vatandaşlık çerçevesini belirlemesini gerekli kılmıştır. Bu çalışma söz konusu ulus-devletlerden biri olan ve 20. yy.'ın başlarında Fransa'nın himayesinde inşa edilen Suriye devletinin Kürt nüfusuna ilişkin vatandaşlık politikalarını konu edinmektedir. Bu konu izleğinde araştırmanın amacı, Osmanlı ve öncesi dönemlerde yerel olarak tanımlanan Kürt

¹ Ayşe Yıldırım, Dr. Öğrt. Üyesi, Burdur Mehmet Akif Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Antropoloji Bölümü, ayseyildirim@mehmetakif.edu.tr, Orcid: 0000-0001-5098-718X

Bu çalışma 2013 yılında Hacettepe Üniversitesi Antropoloji Bölümü'ne sunulan ve ulus-devlet sınırlarının etnik devamlılıklar üzerindeki etkilerini ele alan doktora tezimin sadeleştirilmiş ve yeniden düzenlenmiş bir bölümünden oluşmaktadır.

Ottoman and pre-Ottoman periods, was "de-identified" with the establishment of the Syrian nation-state, and to reveal the contradictions of nation-state citizenship in the example of Syrian Kurds. The research data was obtained from the field study as well as the literature on the subject. The field study was carried out between 2010-2011, and the data was obtained by applying ethnographic techniques such as in-depth interviews, participatory observation, life stories. In the study, it is argued that although the Kurds remain within the borders of four nation states (Turkey, Iraq, Iran and Syria), the continuation of the identity struggle and the fact that the events in each state affect the Syrian Kurds, also affect the citizenship policies of the Syrian state towards the Kurds.

As a result, it has been seen that the Syrian state has an exclusionary attitude when it comes to citizenship, despite inclusionary assimilationist policies regarding the Kurdish population, such as the Arab Belt and the prohibition of the use of the Kurdish language. However, it should be noted that this exclusionary attitude is also irresolute.

Keywords: Syria, citizenship, Kurds, status, identity.

kimliğinin, Suriye ulus-devletinin kurulmasıyla birlikte nasıl "kimliksiz"leştirildiğine dair bir resim çizebilmek ve Suriye Kürtleri örneğinde ulus-devlet vatandaşlığının çelişkilerini ortaya koyabilmektir. Araştırmanın verileri konuyla ilgili literatürün yanı sıra saha çalışmasına dayanmaktadır. Saha çalışması 2010-2011 yılları arasında gerçekleştirilmiş, veriler derinlemesine görüşmeler, katılımlı gözlem, yaşam hikayeleri gibi etnografik tekniklere başvurulmuş elde edilmiştir. Çalışmada Kürtlerin dört (Türkiye, Irak, İran ve Suriye) ulus devlet sınırları içerisinde kalmasına karşın, kimlik mücadelesinin sürengenlik arz etmesi ve her bir devletteki olayların Suriye Kürtlerini de etkilemesinin, Suriye devletinin Kürtlere yönelik vatandaşlık politikalarını etkilediği ileri sürülmektedir.

Sonuç olarak Suriye devletinin Kürt nüfusa ilişkin Arap Kemeri, Kürtçe'nin kullanılmasının yasaklanması gibi asimilasyonist politikalarına karşın vatandaşlık söz konusu olduğunda dışlayıcı bir tavır olduğu görülmüştür. Ancak bu dışlayıcı tavrın da ikircimli olduğunu belirtmek gerekir.

Anahtar kelimeler: Suriye, vatandaşlık, Kürtler, statü, kimlik

Giriş

Son on yıldır uluslararası gündemden düşmeyen konulardan biri Suriye'deki Kürt varlığına ilişkindir. Suriye'deki savaş ile birlikte Suriye Kürtleri'nin siyasal ve idari statü arayışı/kurma girişimi, sınırdaş devletler arasındaki ilişkilerin ötesine geçerek ABD, Rusya vb. devletler için de bir "Kürt kartı"na dönüşmüştür. Bu kaos içerisinde son aylarda sıklıkla telaffuz edilen bağlamlardan biri ise Kürtlerin Suriye'deki tarihsel varlıkları ve ulus-devlet vatandaşlığı üzerinden gerçekleşmektedir. Kuşkusuz bu durum 20. yüzyılın başlarında Ortadoğu'da henüz yer almaya başlayan ulus-devlet formasyonu ile ilişkilidir. Bir yandan etnocoğrafi ve etnodemografik uzantıların dikkate alınmadığı devlet sınırları diğer yandan yeni ulus-devletlerin homojenleştirme çabaları ile Kürtlerin bu uzantılar etrafında

şekillenmiş olan etnik ve siyasal milliyetçiliği dahil olmak üzere birçok sorunun süregelen hale gelmesinde etkili olmuştur.

Bu çalışmanın amacı Osmanlı ve öncesi dönemlerde yerel olarak tanımlanan Kürt kimliğinin, Suriye ulus-devletinin kurulmasıyla birlikte nasıl “kimliksiz”leştirildiğine dair bir resim çizebilmek ve Suriye Kürtleri örneğinde ulus-devlet vatandaşlığının çelişkilerini ortaya koyabilmektir. Bilindiği üzere Osmanlı döneminde etkili olan “millet” sisteminde tebaanın farklı unsurları dine dayalı olarak tanımlanıyordu. Bu dönemde bağımsız emirlikler, aşiretler halinde veya ağaların sahip olduğu köylerde yaşayan Kürtlerin durumu Osmanlı’nın dağılmasıyla karmaşık bir hal aldı. Ancak Kürtler, sıkı bir örgütlenmeye sahip olmaları ve yarı-bağımsız konumları nedeniyle belirgin bir biçimde diğer gruplardan ayrılıyorlardı. İmparatorluğun dağılmasıyla oluşan iktidar boşluğu bazı Kürt liderlerin kendi kaderini tayin etme isteklerini ifade edilmesine neden olur. Dahası Sevr Anlaşması’na zemin hazırlayan Sykes-Picot anlaşmasında bu talepler karşılık bulacaktı. Ancak yeni ulus-devletleri ve sınırlarını belirleyen Lozan Anlaşması, Sevr’i geçersiz kılarak söz konusu taleplerin rafa kaldırılmasıyla sonuçlandı. Bu durum yeni bir dönemin fitilini ateşler. Dört farklı ulus-devlet egemenliği altında kalma, Alinia’nın deyişiyle (2007, s. 51), Kürt tarihinde trajedi, bastırma ve ardı arkası kesilmeyen direniş hikâyelerinin başlangıcı olur.

Aşiret topraklarını ikiye bölerek çizilen yeni sınırların pratikteki önemli sonuçlarından biri de aşiret üyelerini -tebaadan vatandaşa dönüştürüp- farklı ülkelerin vatandaşları kılarak yeni bir kimlik edinmeleridir. Bu çalışmada Suriye devletinin vatandaşlık çerçevesine yer verilerek Kürtlerin bu çerçevedeki konumları üzerinde durulacaktır. Ancak öncelikle şunu belirtmek gerekir ki vatandaşlığa ilişkin tartışmalar ve kanunlara uzun uzadıya yer vermek bu çalışmanın amacını aşsa da Suriye devletinin vatandaşlık kanunlarının oturduğu bağlamı anlayabilmek, bu vatandaşlığın hangi dinamikler üzerine temellendiği ve hangi kategorilerde yer aldığı, Kürtler söz konusu olduğunda dâhil etme ve dışlama mekanizmalarının nasıl işlediğini belirleyebilmek için gerekli bir teorik çerçeveden, R. Brubaker’in (2008, 2009) farklı ulus biçimlerinin farklı vatandaşlık biçimlerine neden olduğu kabulünden hareket edilecektir.

2010-2011 yılları arasında saha çalışmasına dayalı olarak gerçekleştirilen araştırma verileri katılımlı gözlem, derinlemesine görüşme, hayat hikayeleri gibi etnografik teknikler kullanılarak elde edilmiştir. Görüşmelerin bir kısmı Suriye/Qamişlo’da –güvenlik gerekçesiyle daha çok gözlem yapılmıştır-, büyük bir kısmı ise Mardin’in Nusaybin ilçesinde gerçekleştirilmiştir. Dini bayramlarda sınırlar arasındaki hareketliliğin artışı, daha çok Suriyeli Kürt ile görüşme yapılmasında önemli bir fırsat sağlamıştır. Görüşmecisi profili ise genel olarak şu özelliklere sahiptir: 1- evlilik yoluyla Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına geçenler ya da vatandaşlık almak için bekleyenler, 2- Suriye’de kimliksiz olup bir başkasının kimliğini kullanma vb. illegal yollarla Türkiye’ye gelenler ve son olarak 3- ebeveynlerinden biri ya da her ikisi Türkiye vatandaşı olup Qamişlo ilçesine göç edenlerin çifte vatandaşlığa sahip olan çocukları. Özellikle ilk iki grupta Suriye’de kimliksiz olan Kürtler de yer almıştır.

Vatandaşlık Kavramı ve Tarihsel Gelişimi

Tarihsel olarak vatandaşlık kavramı, Klasik Roma ve Yunan dünyasındaki şehir devletin gelişimine bağlıdır (Turner, 2008, s. 122). Latince *civis* ve Yunanca *polites* kelimelerinin ilham verdiği vatandaşlık (*citizenship*) kavramı, bir siyasal topluluğa yasal aidiyeti ifade eder (Sarıbay, 2000, s. 85). Antik Yunan’da insanlar kendilerini belirli bir polis vatandaşları olarak tanımlamış ve siyasal haklara bu vatandaşlık çerçevesinde erişebilmiştir. Dahası erdemli bir insan olmak da bu vatandaşlık kimliği altında mümkün olabilmektedir. Roma İmparatorluğu uyrukları ise Roma vatandaşlığının yanı sıra birer *cosmopolites* (dünya vatandaşlığı) olarak tanımlanıyordu. Roma vatandaşlığı fikrinde insanları bir arada tutan bağ dar anlamda siyasal değil, dünya vatandaşlığında ahlaki bir nitelik üzerine inşa edilmişti (Ağaoğulları, 1994, s. 16).

Modern ulus-devletin ise Yunan ve Roma’dan farklı olarak, ulusallığa paralel bir biçimde gelişen kendine özgü bir vatandaşlık tanımı bulunur. Temelde bireyin devlet karşısındaki konumlanışını tanımlayan vatandaşlık kavramı, bu formel düzenlemenin yanı sıra siyasal bir topluluğa aidiyete işaret eder (Sarıbay, 2000, s. 85). Bununla birlikte ulus-devlet vatandaşlığı söz konusu olduğunda farklı noktalara temas eden tanımlamalar görülür (Turner, 2008, s. 122). Örneğin Turner (akt. Alinia, 2007, s. 70) vatandaşlığı formel haklar ile üyelerin siyasal birliği, devlete, karşı yükümlülüklerini somutlaştıran ve ifade eden bir kurum olarak tanımlar. Turner’ın bakış açısına göre vatandaşlık kimlik, toplum ile politik, ekonomik ve kültürel kaynaklarla bağlantılıdır. Fikirleri 1945 sonrası dönemde özellikle ABD ve İngiltere’de etkili olan Marshall (akt. Kartal, 2010, s. 44) ise kapitalist toplumlarda formel eşitlik ile ekonomik ve toplumsal eşitlik arasındaki karşıtlığı eleştirerek, kapitalizm ile vatandaşlık arasında birbirini destekleyici bir ilişki olduğunu varsayar. Marshall, vatandaşlığı, bu eşitsizlikleri minimize etme işlevi gören bir kurum olarak kavramlaştırırken, sivil haklar, siyasal haklar ve sosyal haklardan oluşan üç kategori belirler. Vatandaşlığa ilişkin tarihsel analizinde 19. yüzyılın son dönemlerine ağırlık verir. Çünkü bu dönemde yurttaşlığın eşitsizlik üzerindeki etkisi, önceki dönemlere oranla daha yüksektir. Vatandaşlığın sosyal haklar ve refah uygulamalarıyla, kapitalist ekonomilerde dezavantajlı grupların (işsizler, yaşlılar, hastalar gibi) siyasal topluluktan dışlanmalarını önleyici işlevi olduğu ileri sürer. Ayrıca sivil ve siyasal hakların var olması demek, her zaman onlara sahip olunması gerektiği anlamına gelmediğine de dikkatleri çeker ve vatandaşlığı ulus-devletin ana bileşenlerinden biri olarak kabul eder.

Alinia’nın (2007, s. 70) da belirttiği gibi bu tanımlamalar bireylerin belirli durum ortaklıklarıyla ilişkili vatandaşlığın “idari” yönlerine odaklanır. Ancak idari tanımın ötesine geçip hangi ilkeler –soy (*jus sanguinis*) ve teritorya (*jus solis*) üzerine inşa edildiğine ya da bileşenlerine bakılacak olduğunda durum daha da karmaşıklaşır. Farklı ülkelerin vatandaşlık kanunlarını belirleyen bu ilkeler, milliyetçiliklerin gelişimiyle/seyriyle yakından ilişkilidir. Brubaker (2009), vatandaşlığa bağlı ulusalcılık anlayışını, genel olarak devletin temel ilkeleri ve kurumlarına bağlılık üzerinden tanımlayarak, tarihsel bir perspektifle Fransa ve Almanya’da vatandaşlığın tanımlanma biçimleri ile vatandaşlığa alma kalıplarındaki farklılığı açıklar. Brubaker’e (2009, s. 24) göre bu iki ülke vatandaşlık algısı arasındaki farklılığın nedeni, birbirinden ayrı özellikler gösteren ulusallık anlayışları tarafından geliştirilmiş olmasıdır:

Fransız ulusallık anlayışı devlet-merkezli ve asimilasyoncu olmuşken, Alman ulusallık anlayışı *Volk*-merkezli ve farklılıkçı olmuştur. (Almanya’da) ulus hissiyatı ulus-devletten önce gelişmiş olduğundan Alman ulus fikri başlangıcında ne siyasaldı, ne de soyut vatandaşlık fikriyle bağlantılıydı. Bu siyaset öncesi Alman ulusu ya da devletini arayan bu ulus, evrensel siyasi değerlerin taşıyıcısı olarak değil, kültür ve ırk bakımından bir cemaat ... olarak anlaşılmıştır. Bu anlayışta ulusallık siyasi değil, etnik ve kültürel bir olgudur.

Böylece Fransız Devrimiyle birlikte siyasal hakların kazanılmasına paralel olarak sınırları genişleyen vatandaşlık, ulus-devletin topraksal sınırları ile birlikte ulusla özdeşleştirilmiştir (Falk, 2005, s. 26). Kadioğlu’nun (akt. Üstel, 1999, s. 54) belirttiği gibi ulusal kimlik olarak görülmeye başlanan vatandaşlık, ulus-devlete içkin bir role sahip olduğunun algılanmasına yol açmıştır. Ulusu, sosyal çeşitlilikten birlik ve bütünlük yaratma olarak algılayan kavrayışa göre yaratılan mitsel varlık, kendini oluşturan unsurlardan farklı olarak bölünmez niteliği ve ortak iradesi ile anlam kazanan bir özgül şahsiyete sahip olmalıydı. Bu kavrayışa göre de vatandaşlığın yeni anlamı, bağlantı ve kimliklerden soyutlanmış, mantıkla aydınlandığı varsayılan, egemenliğin kullanımına ait özgür biçimde katılma özelliği ve yeteneği ile donatılmış vatandaşlıktı.

Öte yandan günümüzdeki vatandaşlık kavrayışının en belirgin özelliği, neredeyse evrensel olduğuna yapılan vurgudur. Bu yönüyle de Antik Yunan, Roma ve Ortaçağ vatandaşlığının net bir biçimde ayrılır. Bu üç dönemde temel ilke vatandaş olmanın mutlak olmayışıdır. Burada temel olan şey kimilerinin vatandaş olması gerektiği, kimilerinin ise hiçbir kentin vatandaşı olmaması gerektiği yönündeydi. Dahası vatandaşlıktan yoksun olma kişiler için “yersizlik/yurtsuzluk” anlamına gelmediği gibi statüleri de anormal sayılmıyordu. Vatandaşlık statüsü, sadece belli bir meclisin üyesi olmayan ve imtiyazlardan yararlanamayan kişilere işaret ediyordu (Brubaker, 2009, s. 55). Oysaki günümüzde hemen hemen tüm devletlerde devlet-birey ilişkisi vatandaşlık üzerinden düzenlenmektedir. Herhangi bir ülkede vatandaşlık statüsüne sahip olmayan kişi ya da grupların yaşam kaliteleri düşmekte, belirli haklara erişimleri kısıtlanmakla birlikte, buldukları statü de “anormal” olarak değerlendirilmektedir. İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin 15. maddesi de bu vatandaşlığın evrenselliğine işaret eder:²

- 1- Herkesin bir yurttaşlığa hakkı vardır.
- 2- Hiç kimse keyfi olarak yurttaşlığından ve yurttaşlığını değiştirme hakkından mahrum edilemez” hükümleri yer alır.

Ne var ki Brubaker’in (2008, 2009) belirttiği üzere vatandaşlık küresel bağlamda bu kadar kapsayıcı iken, yerel bağlamlarda dışlayıcıdır. Çünkü her devletin kimleri vatandaş olarak tanımladığı, kimleri dışında tuttuğunu belirleyen mevzuatları bulunur. Vatandaşlık hukukundaki çeşitlilik *jus soli* ve *jus sanguinis*’in siyasal ve kültürel anlamları ile hukuki işleyişlerini dikkate alarak anlamayı gerektirir. Zira *jus soli* vatandaş olan topluluğunu ülkesel bir cemaat, *jus sanguinis* ise bir soy cemaati olarak tanımlar.

² TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, “İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi” <http://www.tbmm.gov.tr/komisyon/insanhaklari/pdf01/203-208.pdf>

Örneğin Klasik göçmen ülkelerinde “doğmanın” ve “büyümenin” asimilasyoncu sonuçlarına yapılan vurgu ile *jus soli* arasında bir ilişki söz konusudur. Kıta Avrupa’sında ise ulus-devletlerin benlik arayışları ile *jus sanguinis* arasında yakınlık bulunur.

Buna paralel, ulus-devletlerde vatandaşlığın belirlenmesinde iki düzlem söz konusudur. Bunlardan ilki *atıftır*. Aşağıda yer verilecek olan Suriye örneğinde olduğu gibi her devlet belirli kişilere doğduğu andan itibaren vatandaşlığını atfeder. Vatandaşlığın doğumla atfedilmesi, bir üyelik karinesine bağlıdır. Bu karine, kimi kişilerin doğar doğmaz belli bir toplum ve devlete yönelik olarak vatandaşlığa temel olması beklenen yakın bağlılık ve sadakat duyguları geliştirmelerinin yüksek bir ihtimal olduğu gerçeğini yansıtır. Bir diğer düzlem ise *vatandaşlığa almadır*. Vatandaşlığa alma tümüyle devletin takdirindedir. Aday olanlardan belirli özellikler taşıması, koşulları yerine getirmesi beklenir. Ancak en önemlisi devletin vatandaşlığa almanın kendi çıkarına uygun olup olmadığına karar vermesi gerekir (Brubaker, 2009, s. 55-56).

Suriye’deki vatandaşlık kanunları, siyasal olmakla birlikte aynı zamanda etno-kültürel bir niteliğe sahiptir. Dolayısıyla asimilasyonu öngören kapsayıcılık ile dışlama mekanizmaları aynı anda yürürlükte. Başka bir deyişle çalışmanın konusunu oluşturan Kürtler bir yandan vatandaş olarak tanımlanıp ulus-devletin homojenleştirme politikası nedeniyle asimile edilmeye çalışılırken, diğer yandan Suriye’de Qamişlo’nun da içinde yer aldığı Haseke bölgesinde olduğu gibi ya doğrudan vatandaşlıktan çıkarılmış ya da vatandaş olarak tanımlansa dahi yapısal ayrımcılık politikalarına maruz kalmıştır. Yukarıda yer verildiği üzere teritoryaya dayalı olarak tanımlanan vatandaşlık beraberinde asimilasyonu getirir. Bu açıdan Suriye’de Araplaştırma politikası öne çıkmakta, etno-kültürel ulus anlayışı ve vatandaşlığı anlayışı ise eşitsizliği doğurmaktadır. Aşağıda Suriye vatandaşlık çerçevesi ile Kürtlerin yasal statülerine yer verilerek, Kürtlerin asimilasyon ya da entegrasyona direnen gruplar olması nedeniyle maruz kaldıkları kurumsal ve tutumsal ayrımcılık örneklerine değinilecektir.

Suriye Vatandaşlığı ve Kürtlerin Statüsü

20. yüzyılda yeni kurulan ulus-devletlerden biri de Suriye’dir. M.S. 633 yılında Arap egemenliği altına girdiğinde, günümüz Ürdün, Lübnan, Filistin ve İsrail topraklarını da içeren geniş bir coğrafi alan Bilad al-Şam ya da al-Şam olarak anılmış, 1856 yılında ise Şam ve Seyda’nın birleştirilmesiyle ortaya çıkan birim Suriye olarak isimlendirilmiştir (Şen 2004: 19). 20. yy.’ın başlarında ise ulus-devlet formasyonunun Ortadoğu’da yer edinmesiyle birlikte Ortadoğu, “ulusal sınır” fenomeni ile tanışmış ve Fransız mandası olarak yeni bir Suriye ulus-devleti kurulmuştur.

Kürtlerin, Suriye’de devlet karşısında konumlandırılışı, bu devletin ulus-inşa süreciyle iç içedir. I. Dünya Savaşı’nın ardından Osmanlı’nın dağılmasıyla birlikte Suriye, Fransız mandası tarafından sömürge bir devlet olarak kuruldu. Arap milliyetçiliğinin şekillenmesinde ve Suriye devletinin etnik ve dini gruplara ilişkin tutumunda Fransız yönetiminin o dönem politikaları etkili olmuştur. Dolayısıyla Suriye’de Kürtlerin devlet karşısında konumlandırılışlarında Fransız yönetiminin siyasal nedenlerle idame ettirdiği etnik ve dini gruplar arasındaki farklılıklar önemlidir. Suriye milliyetçiliği ile vatan tahayyülünü ele alan Altuğ’a göre (2008, s. 81) Suriye milliyetçiliği somut dayatmasıyla vücut bulmuştur.

Örneğin, manda döneminde Suriye'nin etnik/dini esaslı özerk birimlere bölünmesi Arap milliyetçileri tarafından “ezelden beri mevcut olan Suriye vatani”nin yabancı bir güç tarafından parçalanması olarak addedilmesine neden olmuştur. Bu özerk birimlere sahip olan ya da devamlılığını isteyen hareketler “bölücü” olarak etiketlenmiştir. Kuşkusuz bu etnik gruplardan en önemli olanı Fransız mandası döneminde sık sık özerklik talebinde bulunan Kürtlerdir. Doğrudan Kürtlere özerklik verilmemiş olsa da genel anlamda Cezire, Suriye manda sisteminde güçlenmiş, kendine özgü siyasi ve toplumsal bir kimliğe sahip olmuştur. Daha da önemlisi azınlık gruplarının Fransız manda sisteminin devamını sağlamada kullanılması Sünni-Arap çoğunluğun hafızasında bu grupların damgalanmasına ve etnik ayrılıkların şiddetlenmesine yol açmıştır. Ancak etnik gruplar arası ayrılıklar sadece siyasal nedenlerden kaynaklanmamıştır. Benzer biçimde 1920'li yıllardan başlayarak Türk milliyetçiliğinin dışladığı kesimlerin Suriye'ye iltica etmesi mevcut sosyal ve siyasi rahatsızlıkların artmasına ve iktisadi zorlukların büyümesiyle sonuçlanmıştır. Altuğ'un (2008, s. 82) aktardığına göre:

Milletler Cemiyeti ve Fransız manda hükümetinin kayırmasıyla hâlihazırda Suriyelilere dar gelen toprakları dolduran yabancılar (*ğuraba*) Suriyelilerin işlerini çalmakta ve kentlerdeki ahlaki düzeni bozmaktalardı. Bu “davetsiz misafirlerin” Fransız manda yönetiminin tesisini takiben Suriye'ye varışlarının üstüne bir de yine bu grupların ve gayri-müslim azınlıkların ordu, jandarma veya elektrik, su, demiryolları gibi Fransız menşeli kamu kurumlarındaki “oransız” istihdamlarından duyulan rahatsızlık Suriye'de ulus ve cemaat kavramlarının şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır.

Altuğ'un tarif ettiği konjonktürde gelişen ulus kavramıyla eş zamanlı olarak 1930'lu yıllarda Suriye'de günümüz Arapçasında vatandaşlık anlamına gelen *cinsiyya* kavramı bu dönemde etnik bir içerik kazanmaya başlamıştır. *Tacannasa cinsiyyat al-arab* “Arap olmak” ya da Arap kimliğine sahip olmak anlamına gelirken, *al-wahda al-cinsiyye* etnik vurgusu olan bir vatan birliği anlamına gelmeye başlamıştı (Altuğ, 2008, s. 82). Günümüz Suriye anayasası da bu doğrultuda Arap ulusunu, Arap “Devrimi”nin amaçlarını ve Arap birliğini vurgulayan değinilerle doludur. Anayasada herhangi bir etnik ya da azınlık grubu yer almaz; Suriye vatandaşları Suriyeli Arap olarak tanımlanır. Toplum, kültür, eğitim, siyaset ve milli amaçların temelinde Arap kimliği yer alır. Ayrıca anayasada dini özgürlükler garanti altına alınmış olmasına karşın, etnik ya da kültürel kimliğin özgürce ifade edilmesini ya da etnik grupları koruyan herhangi bir ibareye rastlanmaz (Montgomery, 2007, s. 96).

Öte yandan uygulamada Suriye Arap Cumhuriyeti'nde Kürtlerin vatandaşlık konumları karmaşıktır. Çünkü Suriye tüm Kürtleri vatandaş olarak tanımlamaz. Oysaki Suriye, 21 Şubat 1958 tarihli yasayla, vatandaşlığı olan Suriye vatandaşları ile Birleşik Arap Cumhuriyeti milliyetinden olan herkesin vatandaşlığını garantiye alır. Ardından 1969 tarihinde çıkarılan bir yasa ile “kan” ve “toprak” esasına dayanılarak vatandaşlığın sınırları genişletilir. Ayrıca kanun ile ilgili 1972 yılında da çeşitli düzenlemeler yapılır. Buna göre aşağıdaki özellikleri taşıyan Suriyeli Araplar kendiliğinden vatandaş olarak kabul edilecektir:

- 1- Ülke içinde ya da dışında doğmuş ve babası Suriyeli Arap olan her çocuk,
- 2- Anne Suriyeli Arap, babanın ise yabancı olduğu ancak ülke içinde doğan her çocuk,
- 3- Anne-babası bilinmeyen, milliyeti olmayan ve ülkesiz olup da Suriye’de doğan her çocuk. Aksi ispat edilmediği sürece ülkede doğmuş sokak çocukları vatandaş kabul edilir.
- 4- Anne-babası yabancı olan ve anne-babasının vatandaşlığını alamayan Suriye’de doğan her çocuk,
- 5- Köken olarak Suriyeli Arap olan ancak vatandaşlık edinmemiş ya da kanunların belirlediği dönemlerde vatandaşlık için başvurmamış herkes Suriye vatandaşı olarak kabul edilir.³

Bu vatandaşlık yasasına karşın 1962 tarihli Haseke Nüfus Sayımı, Suriye’deki Kürtlerin vatandaşlık konumlarını belirlemiştir. 1962 yılında Suriye hükümeti kanun hükmünde bir kararname ile Suriye’nin kuzeydoğusunda yer alan ve demografik yapısını ağırlıklı olarak Kürtlerin oluşturduğu Cezire bölgesinde bir günlük, istisnai bir nüfus sayımı yapılmasını öngörür. Bölgenin demografik karakteri, Montgomery’nin (2007) deyişiyle Suriye hükümetini endişeye sürüklemiş ve Cezire bölgesinde bulunan Kürtlerin, Suriye vatandaşlığını yasadışı yollarla aldıklarını ileri sürmesine neden olmuştu. Bu nüfus sayımıyla vatandaşlığa hakkı olanlar ve olmayanlar ile onu yasadışı yollardan elde etmiş olanlar tespit edilmiş olacaktı. Vatandaşlığa ilişkin bu ayırım, 1945 tarihinden önce Suriye’de ikamet ettiklerinin kanıtı olacak olan Suriye kimlik kartı, aile kartı ve tapu belgesinin ibraz edilmesiyle gerçekleştirilecekti. Bu üç belgeden birini ya da üçünü birden ibraz edemeyenler bir gecede Suriye vatandaşlığından çıkarılmış oldu.

Bir gün içinde belirtilen tarihten önce Suriye topraklarında yaşadıklarını kanıtlamanın güçlüğüne yanı sıra, yetkililer nüfus sayımının ne amaçla yapıldığını ya da sonuçlarının ne olacağına ilişkin bir açıklama yapmadığından, birçok Kürt de askere gitmemek için sayıma katılmamıştır. Böylece sayıma katılmayan Kürtler kayıt altına alınamamıştır (Yıldız, 2005, s. 33).

Nüfus sayımı, Kürtlerin demografik açıdan, vatandaşlık statülerini etkileyen üç kategori halinde tanımlanmasıyla sonuçlanmıştır:

- 1- Suriye kimliği olan dolayısıyla vatandaş olan Kürtler.
- 2- Suriye vatandaşlığından çıkarılan (göçmenler) ve yetkililerce “ecnebi” olarak kaydedilenler.
- 3- Nüfus sayımına katılmayan ve “*maktumin*” (kayıt dışı) olarak kaydedilen Kürtler.

Sonuç olarak 120-150 bin arasında Kürt’ün vatandaşlıktan çıkarılmasına⁴ neden olan bu sayımla vatansız bırakılma politikası sadece Kürtlere karşı uygulanmıştır. Zira nüfus sayımında amaç Türkiye başta olmak üzere sınırdaş olan diğer ülkelerden gelen nüfusu belirlemekse, benzer biçimde göç etmiş olan Keldani, Süryani ve Ermenileri bu politikanın dışında tutması bu açıdan anlaşılmalıdır. Kürtlerin

³ <http://www.damascusbar.org/english/LL%20Eng%20Nationality%20act%201969.htm>

⁴ Günümüzde Suriyeli Kürtlerin 500-600 bininin kimliksiz olduğu kaydedilmektedir (bkz. Yıldız 2005, Nazdar 1993).

vatandaşlıktan çıkarılması açıkça Suriye politikasının etnik ayrımcı boyutunu ve Kürtlerin bir “tehdit” olarak algılandığını göstermiştir.

İzleyen yıllarda kapsamı genişletilen Suriye vatandaşlık yasasında “Suriye’de doğan her çocuğa Suriye vatandaşlığı atfedilmesine karşın ailesi şu durumda olan Kürt çocukları da *maktumin* statüsüne dâhil edilmiştir:

- 1- ebeveynlerden her ikisinin de *maktumin* statüsünde olanlar,
- 2- diğer ebeveynin statüsü ne olursa bir ebeveyni *maktumin* statüsünde olanlar,
- 3- son olarak annesi Suriye vatandaşı, babası ise ecnebi olanlar.

Açıkça görüldüğü üzere, vatandaşlık kanununu ile Kürtlerin otomatikman “düşük” olan statüye dâhil edilmeleri çelişmektedir.⁵

Bunun yanı sıra, 1999 yılına dek, *maktumin* çocukların ebeveynleri, çocuklarının resmi belgeleri için muhtar ya da köy ağasına başvurabiliyordu. Ancak bu resmi belge, çocuğun doğum belgesi değildi. Yalnızca çocuğun ebeveynlerinin tespiti amacını taşıyan bu kayıttan önce güvenlik taramasından geçmesi isteniyordu. Uygulamanın tamamlanması aylar sürebildiğinden, bu süre zarfında çocuğun hiçbir resmi kaydı ve statüsü olamıyordu. 1999 yılına gelindiğinde ise muhtarların *maktumin*lere herhangi bir belge vermesi tümüyle yasaklandı. Kayıtları bulunmadığı için *maktumin* Kürtlerin Suriye’de hiçbir şekilde resmi varlıkları bulunmamaktadır. Bu durum 1958 tarihli Suriye Vatandaşlık Edinme Yasasının 2. maddesi yani “Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşlığı Suriye uyruklarına verilir” ile çelişmektedir (Yıldız, 2005, 96). Dahası Suriye vatandaşlığı, diğer ülke vatandaşlarıncadan sonradan kazanılabilmektedir. 18 yaşın üzerinde olup Suriye’de beş yıl yaşayan ve bu süre zarfında bir yıldan fazla ülke dışına çıkmayan ve bir hastalığı ya da çalışma engeli olmayan, iyi bir ünü ve devletin faydalanabileceği yetenekleri olan, Arapça okuyup yazabilen kişiler vatandaşlık için başvurabilmekte (Montgomery, 2007, s. 117) iken uzun süredir orada yaşayan ve vatandaşlık kapsamı dışında bırakılan Kürtlerin böyle bir haktan mahrum bırakılması çelişkiyi gözler önünde sermektedir.

Kürt Kimliği ve Ayrımcılık Pratikleri

Suriye’de sadece *maktumin* ya da *ecnebi*ler vatandaşlık kapsamı dışında bırakılırken, genel olarak tüm Kürtlere karşı yapısal ayrımcılık uygulanmaktadır. Aşağıda aktarılan Suriyeli bir Kürt ile yapılan görüşme Kürtlerin diğer etnik ve dini gruplarla kıyaslamasını yaparak konumlanışını aktarmaktadır. Vatandaşlık bağlamında “tabakalı” bir yapıya işaret eden görüşme, ulus-devlete aidiyet bağlamında “mezhep birliği”ni öne çıkarmaktadır:

⁵ Düşük statüye dâhil edilme, ABD’deki hiposoy olarak isimlendirilen soydanlık kuralıyla benzerlik göstermektedir. Farklı gruplara mensup bireyler arasındaki evliliklerden doğan çocukların otomatik olarak azınlık grupları içerisine dâhil edilmesi hiposoy olarak tanımlanmaktadır. Özellikle Amerika’daki bazı eyaletlerde siyah bir ataya sahip olan kişi, kaç kuşak uzakta olursa olsun siyah ırkın bir üyesi olarak sınıflandırılmaktadır (Kottak, 2002, s. 91).

Suriye’de kendi çalışmanla zengin olamazsın. Devlet buna izin vermez çünkü. Ya da bir aydın olarak devleti eleştirip yönetim hakkında fikir söyleyemezsin. Tıpkı Şeyh Maşuk gibi. Şeyh Maşuk karşı olduğu için başını kestiler. Türkiye’de insanlar hep aynıdır, belki Türkler (Kürtlerden) biraz daha üstündür ama Suriye’de insanlar tabakalar halindedir. Mesela birinci tabaka Alevi olup da Baas’a yakın olanlardır. İkincisi Alevilerdir. Üçüncü tabaka Baas’a yakın olan Araplardan oluşur. Sonra Araplar gelir. Ondan sonra da Hıristiyanlar vardır. Yani Hıristiyanların değeri Kürtlerden daha çoktur. En son seviyede kim geliyor, Kürtler. Kürtler din adamı olarak ya da devlette önemli görevlerde yer alamazlar. Askerlikte yükselme imkânları yoktur. Yani Kürtler en alt tabakada yer alırlar. Tabi bazı Kürtler vardır görev alabilen ancak bunlar da Baas Partisi’nde çalışanlardır. Onun haricinde resmi kurumlarda çalışmamakta, çalışsa bile yükselmemektedir (Amudeli, erkek, 50’li yaşlarda).

Günümüzde de hala devam eden bu ayrıştırma, verilen farklı kimlik belgeleri ya da hangi statüde olduğunu tanımlayan kartlarla pekiştirilmiş durumdadır. Buna göre yukarıda belirtilen ikinci statüye *ecnebi* olduklarını gösteren kırmızı renkte kartlar verilmektedir. *Ecnebi*ler, kimi temel haklara -sözelimi temel eğitim, ev sahibi olma gibi kısıtlı mülk edinme haklarına- sahip bulunmaktadırlar. *Maktumin*ler ise kimlik yerine beyaz kart taşımaktadır. Suriye vatandaşlarının kimlik kartları da *maktumin*lere verilen kart gibi beyaz renklidir. Uyruk bölümünde Arap yazılı olan kimliklerde, din bölümünde ayrıştırma söz konusudur. Buna göre Müslüman ve Hıristiyan ayrımı yapılır. Ancak *maktumin*lere verilen kartlar ulus-devlet vatandaşlığının bir göstereni olan kimlik kartı yerine geçmez. Üzerinde hangi statüde olduğunu belirten bir ibare ve fotoğraf bulunur. Bu kartlar temel hakları kısıtlamakla birlikte, sağladığı en önemli şey Suriye’de ikamet etme hakkıdır. Sahada gerçekleştirilen bir görüşme Suriye’de Kürtlerin vatandaşlık bağlamında nasıl kategorize edildiğine açıklık getirmektedir:

*Maktumin*lere beyaz kart, *ecnebi*lere kırmızı bir kart veriyorlar. Orda 3 grup insan var: biri kimlikli olanlar, ikincisi *ecnebi*ler, üçüncüsü *maktumin*ler. *Maktumin*lerin hiçbir şeyi yoktur, hiçbir hakları yoktur. *Ecnebi*lerin az olsa var bşeyleri. Bizim hiçbir şeyimiz yoktu (Qamişlo, *maktumin* kadın, 30’lu yaşlarda).

Ne var ki, yalnızca ulus-devlet aidiyetinden dışlanan *ecnebi* ve *maktumin*ler değil, benzer biçimde Suriye vatandaşlığına dâhil edilen Kürtler de temel haklardan yoksun bırakılarak sistematik ayrımcılığa tabi tutulmuştur.⁶

⁶ Birebir aynı duruma işaret etmiyor olsa da vatandaşlığın işareti olan pasaport ya da kimlik kartları herkes için bir eşitliği sağlamaz. Kimi zaman “tam” vatandaşlık ile “kısmi” vatandaşlık arasındaki ayrımı ortaya koyar. Örneğin Britanya’ya bağlı topraklarda yaşayan veya Britanya deniz aşırı ülke vatandaşları olan kişilerin Britanya pasaportları vardır. Ancak bu pasaport onlara Britanya’da ikamet etme hakkı tanımaz. Bir diğer örnek Ürdün’den ayrılan Batı Şeria’daki Filistinlilere ilişkindir. Batı Şeria’daki Filistinliler 1995’ten beri beşer yıllık Ürdün pasaportları ve yeşil renkli kimlik kartları vardır. Ürdünlülerin kimlik kartları ise sarı renklidir. Bu ikisi arasındaki fark yeşil renkteki olan kimlik kartı sahiplerinin Ürdün’de ikamet etme hakkı veya sivil, siyasi ve sosyal haklardan yararlanamamasıdır. Batı

Bırak vatandaşlığı, bizi insan yerine bile koymuyor. İneklerin kimlikleri olur ya, bizim de öyle kimliklerimiz var. Bir inekten, hayvandan farkımız yok onların gözünde. Benim kimliğim vardı ama fark etmiyor. Devletin, Arapların bize karşı davranışları hep aynı. En pis işleri biz yapıyoruz orda. Suriyeli diyorlar bazen bana. İşte konuşurken “hani bizim şu Suriyeli” diyorlar. Ama ben çok utanıyorum Suriyeli olmaktan (Qamişlo, erkek, 40’lu yaşlarda).

Saha çalışmasındaki görüşmeler dikkate alınarak vatandaşlıktan çıkarılıp dışlanmanın ve Kürt olmanın gündelik hayatta sivil, siyasal ve sosyal açısından etkilerini şöyle sıralayabiliriz:

Yurttaşlık: Suriye’de Pan-Arabizmin meşruiyet mantığı içerisinde yer almayan Kürt kimliğine ilişkin inkâra dayalı bir politika bulunur. Suriye’deki Kürtlerle devlet-vatandaşlık ilişkisi ile yapılan görüşmelerde temel vurgu Kürt kimliğinin inkârına yöneliktir. Ayrıca Suriye vatandaşlık mevzuatının diğer etnik ve dini gruplar konusunda net bir tanımlamaya sahip olduğu buna karşın Kürtlerle ilgili tanımlanın belirsizlik ve çelişkilerle dolu olduğu altı çizilen bir diğer noktadır. Örneğin bu konuda sık karşılan bir durum aynı aile içinde hatta çoğu zaman kardeşlerden birinin vatandaş, diğerinin ise *ecnebi* ya da *maktumin* olmasıdır. Benzer biçimde evlilik ile ilgili yasal düzenlemelerde bu üç statü arasında bir geçişlilik mümkün olmamakta ve yapılan evlilikler geçersiz sayılmaktadır. Yine de toplumsal olarak meşru kabul edilen ancak yasal olarak geçersiz olan bir evlilikten olan çocuk düşük olan statüye dâhil edilir. Kimi durumlarda- örneğin rüşvet vererek ya da Arap olduğunu beyan ederek- *maktumin* ya da *ecnebi* vatandaşlık hakkı alabilmektedir:

Şimdi buranın vatandaşı olmadığı sürece, bir vatandaş olma süresi vardır. Almanya’dan da biri gelse oturma izni alır ama bir süre sonra vatandaş olur. Suriye’de kimlikleri de yoktur Kürtlerin. Mesela tanımlama olarak da çok sıkıntılıdır bu konu. Mesela neye göre vatandaş kabul ediyor, neye göre etmiyor bu belli değil. Bu neye dayanıyor bilinmiyor. O yüzden de normal insanların sahip oldukları haklardan da (miras hakları vb.) mahrum edilmiş oluyorlar (Amudeli, erkek, 50’li yaşlarda).

Katılım Hakkı: *Maktumin* ve *ecnebi* Kürtlerin oy kullanma hakları yoktur. *Maktumin* bir kadının katılım hakkının engellenmesine ilişkin, “*Kimliğimiz olmadığı için seçimle ilgili ne bir şeyle ilgilendim ne de bilgim var. Ama dediklerine göre hükümet kendi adamını başa getirir, istemediğini atar*” şekline verdiği bilgi, *maktumin*lerin ne derece bir ayrımcılığa tabi tutulduğunu gösterir. Vatandaş olmayanların katılım hakkının kısıtlanması, vatandaş olmayanlara karşı yurt içi kapanmaya işaret eder. Yurt içi kapanma, modern devletlerin sınırları belli ulus-devletler olarak anlaşılmasına ve devletlerin de kendilerini bu şekilde anlamalarına dayanır. Vatandaş olmayanlara seçimlerde oy kullanma hakkının verilmemesi “çağdaş siyasi hissiyatın ortak üslubu,” “modern devletlerin olağan siyasi hassasiyeti” olduğu veri kabul edilen ulusçuluğun gücünü gösterir. Ulus-devletin üye olanlarla olmayanlar arasında ayırım yapabileceği ve hatta yapması gerektiği kabulüne dayanarak oy verme hakkı ile diğer kurumların vatandaş

Şeria’daki Filistinliler kimlik kartı ve pasaportu olan, ancak devletli olmayan kişiler haline getirilmiştir (Kadıoğlu, 2008, s. 25-26).

olmayanlara kapatılması, bu “normal,” “meşru,” “makul” ulusçuluğun bir ifadesidir (Brubaker, 2009, s. 51).

Bununla birlikte vatandaşlık kimliğine sahip olan Kürtler’in de katılım hakkı sınırlandırılmıştır. Yapılan görüşmelerde seçimlerin “göstermelik” olduğu, hükümetin gösterdiği tek adayın bulunduğu ve Kürtlerin adaylığının ise söz konusu olmadığı aktarılmıştır:

Bizde seçim yok, kim torpilliyse o muhtar olur. Devlete yakın olan muhtar olur. Mesela belediye başkanımız vefat etti. Yerine gelen kişi hem üniversite mezunu hem de devletin adamı olmalıydı. Mesela diyeceksin AKP’li olacak, oldu bitti. Onu oraya koyacaklar. Bizim köyde de öyle bir adam olmadığı için başka köyden getirdiler. Sadece başkan seçimi vardır. O da kaç sene de bir olur. Bir de oy kâğıdında sadece “evet” vardır. Parmak basıyorsun zaten (Qamişlo, erkek, 20’li yaşlarda).

Hareket özgürlüğü ve Konaklama: *Ecnebi* ve *maktumin* statüsünde olan Kürtlerin kimliksiz olmalarının bir diğer etkisi hareket özgürlüklerini ve yurt içi konaklamayı kısıtlamasıdır. Suriye’de, ülke içinde, kimlik belgesi olmadan şehirlerarası yolculuk yapılamaz. Bununla birlikte yurtdışına çıkışları da yasaklanmıştır:

Kimliksiz olmak öyle bir şeydi ki, dışarı bile çıkamıyorduk. Şam’a, Halep’e kadar gidebiliyorduk ama mesela otelde kalamazdık. Otelde kalmak için kimlik lâzım, e kimlik yoksa otel de yok. Gece yarısı bile olsa sokakta yatarsın, kimse almaz seni. Babamla abim Halep’e gittiler, işleri vardı. Mecbur bir gece orda kalacaklardı, mecbur işleri vardı. Türkiye’ye gelebilmek için işlemlerimizi yapmaya gitmişlerdi. Oteller almamış tabi. Polise gitmişler, ordan imzalı bir kâğıt almışlar misafirdirler diye bir gece otelde kalabilmek için (Qamişlo, kadın, 30’lu yaşlarda).

Eğitim Hakkı: Eğitim kurumları ulus-devletin en güçlü asimilasyon araçlarından birini oluşturur. Ancak Suriye’de eğitim hakkı temel eğitim dışında tutulduğunda hem dışlama hem de asimilasyon aracı olarak kullanılır. Qamişlo’da Ermeni, Süryani vb. grupların kendi okulları vardır ve özel okullarda, derneklerde kültürel faaliyetler ile dillerini öğretme konusunda serbesttirler. Benzer biçimde çok sayıda Fransız, Rus ve İngiliz özel okulları bulunur. Buna karşın Kürtlerin ana dilinde eğitim yapan okullarının bulunmaması bir yana *maktumin* ve *ecnebilerin* eğitim haklarında ciddi kısıtlamalar söz konusudur. Örneğin siyasi güvenlikten alınan bir belge olmaksızın *maktuminlerin* okul kaydının yapılmadığı (Montgomery, 2007, s. 123) ve bu belgeyi alanların ise sadece 6. sınıfa kadar okudukları belirtilmektedir. 6. sınıftan sonra eğitime devam edememelerinin temel nedeni, bu eğitimi aldıklarına ilişkin diploma gibi resmi bir mezuniyet belgesinin verilmeyişidir. *Maktuminlere* göre eğitim hakkı bağlamında daha avantajlı görünen *ecnebiler* üniversiteye gitme hakkına sahiptir. Ne var ki, üniversite diplomasına sahip olsalar da kamuda görev alamadıkları gibi tıp vb. uzmanlık alanlarında özel olarak çalışma izni verilmemektedir. Qamişlo’da yaşayan 30 yaşlarındaki *maktumin* kadın bu durumu çarpıcı bir şekilde dile getirmektedir:

Maktuminler mesela ilkokula kadar okuyabiliyor, ondan sonrasını okumuyor. Ecnebler de okuyabilir ama liseden sonrasını kendi parasıyla okuyabilir. Ama okusan bile, mesela okulu bitirip diplomanı alıp bir işyeri açtığın zaman kaçak açıyorsun. Resmi olmaz. Mesela doktor oldun, devletten izinli işyeri açamazsın, kaçak çalışırsın. Bizim bir tane komşumuz vardı, dış doktor oldu. Çok iyidir, çok bilgilidir. Ama kaçak olarak çalışıyor. Mahalle içinde, kendi evinde, kaçak olarak çalışıyor. *Ecnebidir* o. Normalde hani doktora gidersen bazen olur yanlışlıkla sağlam dişini çeker ya da başka hastalık çıkmasına neden olur sende; şikâyet edersen ama bu diplomasını elinden alınmasına sebep olmaz. Ama onun başına öyle bir şey gelirse hemen diplomasını elinden alırlar. Artık onların vicdanına kalmış bir şey. Bizim Kürtler şikâyet etmez zaten.

Buna karşın vatandaş olan Kürtlerin asgari eğitim süresi, tam vatandaş olan diğer etnik ve dini gruplarda olduğu gibi 9 yıldır. 3+3+3 sisteminde ilk periyot Arapça'nın öğrenilmesini içeren dil eğitiminden oluşur. Kürt çocukları okula başladıkları zaman Arapça'yı öğrenmektedir:

Okullarda sadece Arapça var, Kürtçe yoktur. Kürtçe yasaktır bizde. Şimdi ben öğretmenim, 20 yıldır öğretmenlik yapıyorum. Her yıl bize gelip diyorlar ki “çocuklarla Kürtçe konuşmanız yasak. Okulda Kürtçe konuşmak yasak.” Şimdi sizin burada çocuklar okula başlamadan da Türkçe öğrenip konuşuyorlar. Fakat bizim orda okula başlayınca kadar Arapça konuşmazlar. Evlerde hep Kürtçe konuşuruz. Sizde Türkçe çok egemen oluyor dilde. Ama bizde öyle değil. Siz evde annenizle, babanızla ya da kardeşinizle Türkçe konuşuyorsunuz. Ama bizde ayıptır, evin içinde anne babayla Arapça konuşulmaz. Birbirimizle Arapça konuşmak olmaz, Kürtçe konuşuruz. Çocuklarımız okula başladıklarında hiç Arapça bilmezler. Bizde aşama aşamadır. 3-3 yıl biçiminde. Bizde eğer kimlikliyse bir çocuğun 9. sınıfa kadar okula gitmesi şart. Eğer gitmezse babasını alıp hapse atarlar. Bunun haricinde ilk üç yıl ağırlıklı eğitim dil üzerinedir. Ancak çocuklar Arapça'yı öğreninceye kadar çok zorluk çekiyor. Arapça'nın özellikle yazması zordur. Eğitim çok zor bizde, düşünün çocuk geliyor hiç Arapça bilmiyor. Bizim de Kürtçe konuşmamız yasak. Bu nedenle ilk üç yıl çok zor geçer (Amudeli, erkek, 50'li yaşlarda).

Sağlık Hakler: Kürtlerin eğitim hakkında olduğu gibi sağlık hizmetlerine erişimi de ciddi biçimde kısıtlanmaktadır. *Ecnebler* ve *maktuminler*, kimlikleri olmadığından hastaneleri kullanamamaktadır. Bu durumda olan Kürtler, Kürt doktorların özel muayenehanelerini tercih etmektedir. Ancak şunu da belirtmek gerekir ki yukarıda değinildiği üzere Kürtler, mezuniyet belgeleri olsa dahi doktorlar gibi uzmanlık gerektiren işlerde özel çalışma izni alamamaktadırlar. Dolayısıyla bu durumda olan çoğu Kürt doktor gayri-resmi muayene açmaktadır. Aşağıdaki iki görüşme hem sağlık kurumlarında çalışma hem de sağlığa erişim haklarına ilişkin genel durumu özetler niteliktedir:

Suriyeliler çok önem verir okumaya. Ben bütün kız çocuklarımı okutmuşum. Kimliksiz olanlar zaten meslek sahibi olmuyor, diğerleri okuyunca işleri oluyor.

Arapların içinde bir doktor varsa, Kürtlerde 99 doktor vardır. Çarşığı şimdi gez bir tane Arap doktor bulamazsın. Hepsi Kürttür. Kardeşim Türkiye’de doktorluğu okudu, geldi burada muayenehane açtı (Qamişlo, erkek, 60’lı yaşlarda).

Köylerdeki doktorların çoğu Kürt, çok az Arap doktor var. Qamişlo olaylarında birçok kişiyi vurdular. İnsanları hastaneye götürüyorlardı, çünkü orda tutukluyorlardı. Evlere getiriyorlardı, doktor eve geliyordu. İhbar etmezlerdi, çünkü doktorlar Kürttü. Ama o olaydan sonra baskılar çok arttı (Qamişlo, kadın, 30’lu yaşlarda).

Mülkiyet ve miras hakkı: Suriye’de özellikle Kürtlerin geleneksel mülkiyet ve miras hakkını etkileyen iki önemli gelişme söz konusudur. Bunlardan ilki 1950’lilerin başında uygulamaya konulan toprak reformudur. Birleşik Arap Cumhuriyeti döneminde Nasır modelini uygulayan Suriye, Afrin ve Kobani’de geniş topraklara sahip olan ailelerin topraklarını istimlâk ederken, Cezire sınır bölgesini, ilk etapta bu toprak reformunun dışında tutar. Bir diğer önemli gelişme ise, aynı zamanda toprak reformunun bir parçası olan ve Kürtlere yönelik asimilasyon politikasının en uç örneği şeklinde tezahür eden “Arap Kemer” uygulamasıdır.

“Arap Kemer”, daha önce toprak reformunun dışında tutulan ve özellikle Türkiye, Irak gibi ülkelerden göç eden Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı Cezire bölgesi için özel bir politika olarak benimsenmişti. Plan teorik olarak Muhammed Talib Hilal’in Suriye Ceziresi Kürtlere yönelik hazırladığı 12 maddelik raporla⁷ şaşırtıcı benzerliklere sahiptir. Aslında genel anlamda Suriye’nin ayrımcı ve asimilasyoncu Kürt politikasının bu rapor üzerinden inşa edildiği dikkati çeker. Ancak raporun Kürtlerin yerinden edilmesi, Kürt bölgelerinin demografik karakterinin değiştirilmesi ve böylece Suriye’deki Kürtleri Irak ve Türkiye’dekilerden ayırarak araya koruyucu bir set çekilmesini öngören raporun 9. maddesi⁸ ile büyük benzerlik taşıyan Arap kemer politikasına ilişkin karar 1965’te alınmış olmasına karşın hayata geçirilmesi 1973 yılında yönetimi ele geçiren Hafız Esad dönemine tekabül eder. Arap kemerinin ilk ayağını ise Haseke Nüfus sayımı oluşturur. Nüfus sayımında vatandaşlıktan çıkarılan Kürtlerin hâlihazırda topraklarına ve diğer mülklerine el konularak miras hakları ellerinden alınmıştı. Arap kemer ile Türkiye ve Suriye sınırında bulunan Kürtlerin evlerini terk etmeleri ve Suriye’de Kürtlerin bulunmadığı iç bölgelere zorla göçü gündeme gelmiştir.

“Arap Kemer”ne ek olarak geniş Kürt mülklerinin tasfiye edilip çiftçilere dağıtıldığı daha kapsamlı bir toprak reformu programı (1975), ayrıca uygulanmıştır. Ne var ki, reform, toprakları çiftçilere yeniden dağıtmayı hedeflemiş olsa da Kürt çiftçilerin bu topraklara erişimi kısıtlanmıştır. Zira

⁷ *Daresa ‘en muhafazat el-Cezire min el-nawah el-qawmiyye we el-çictimaiyye we el-siyassiye* (Cezire bölgesinin ulusal, sosyal ve siyasal özelliklerine dair inceleme) adındaki bu raporunda Hilal, Kürtleri Arap ulusunun vücudunda gelişen kötü huylu bir tümöre benzeterek, sunduğu 12 madde ile Kürtlerin, Arap ulusunun vücudundan kesip çıkarılması gerektiğini savunur (Yıldız, 2005, s. 35).

⁸ 9. Madde şöyledir: “Türkiye ile olan sınıra askeri bir hat çekilmesi: Kuzey Cezire’deki sınır bölgesi tıpkı cephe gibi askeri bölge haline getirilmelidir. Bu bölgede askeri kamplar kurulmalı, bu kampların görevi de bölgeyi Araplaştırmak ve Kürtleri kovmak olmalıdır” (Nazdar, 1993).

reformun asıl amacı bu toprakların Kürtlerden alınıp bölgeye yerleştirilen Arap çiftçilerine devredilmesiydi. Sadece Cezire bölgesinde uygulanan toprak reformuyla Kürt çiftçilere ait 6.552.700 hektarlık toprak istimlak edilmiştir, ki bu el konulan toprakların %43'ünü oluşturmuştur (Montgomery, 2007, s. 129).

1950 ile 1989 yılları arasında uygulanan kanunlar Kürtlerin önemli bir bölümünü kimliksizleştirerek topraksızlaştırırken,⁹ toprak sahibi olmanın sınırlarını artırarak devletin istimlak edebileceği topraklar için gerekli şartları belirlemiştir. Buna göre:

- Sahipleri tarafından beş yıl süreyle işlenmeyen topraklar devletin mülkiyetine geçer.
- Bir toprağı on yıl boyunca sürekli olarak işleyen kişi, o toprağına sahip olma hakkını elde eder.
- Devletten toprak kiralayan ve o toprağı yirmi yıl boyunca işleyen bir kiracı o toprağına sahip olma hakkını elde eder (Montgomery, 2007, s. 129-130).

Kuşkusuz bu kanunlardan vatandaşlık dışı bırakılan *maktumin* ve *ecnebi* Kürtlerin yararlanması söz konusu değildi. *Maktumin* bir kadının verdiği bilgi, sadece ekonomik amaçlı olan toprakları değil, genel anlamda arazi sahibi olmanın nasıl kısıtlandığını da göstermektedir:

Üzerimizde hiçbir şey olmaz; arsa ev ne gelirse aklına. Mesela *maktumin*ler ehliyet de alamaz ama ecnebler alabiliyor. Bizim üzerimizde elektrik saati bile kayıtlı olamaz. Ne elektrik, ne su, ne telefon, ne ev hiçbir şey. Mesela babam elektrik saatini komşumuzun üzerine yaptırmıştı. Mesela bize su vermediler, tabi evin sahibi evet bu ev benim, bunlar da benim kiracım deyinceye kadar. Ev bizimdi. Toprak almıştık, ev yapmıştık. Arsayı kimden aldıysak, çünkü tapumuz da yoktu, onun adınadır her şey. Biz kiracı görünüyorduk.

Arsa aldığımızda, parasını verip satın almama rağmen tapusu arsanın eski sahibinin adınaydı hala. Kürtler, Kürtlere güveniyor ama başkasına güvenmez. Evet, arsa aldık üzerine de ev yaptık ama tapusunu kendi üzerimize alamıyorduk (Qamişlo, kadın, 30'lu yaşlarda).

Vatandaş sayılmayan Kürtler mülk edinme ve dolayısıyla miras hakkından tümüyle mahrum bırakılırken, vatandaş olan Kürtler ise özellikle sınır bölgesinde yaşayanlar için mülkiyet sahibi olma konusunda zorluklar yaşamaktadır. Örneğin Suriye'nin herhangi bir yerinde arazi sahibi olmayan isteyen bir Kürdün öncelikle güvenlik güçlerinden izin alması gerekmektedir (Montgomery, 2007, s.

⁹ Suriye toprak reformu, İsrail'deki arazi yasasıyla benzerlik gösterir. "Filistinli mültecilerin toprakları ve taşınmaz varlıkları ve bütün İslami vakıfların mülkleri Mevcut Olmayanların Mülklerini Muhafaza Kurumu aracılığıyla devlete aktarılmakla kalmadı, aynı şey İsraili Araplara ait arazilerin yarısı için de kullanıldı. Bu insanlar tam anlamıyla Orwellci yasal bir kurguyla "mevcut olan, mevcut olmayanlar" olarak değerlendiriliyordu; yani, İsrail topraklarında bulunsalar da, Bağımsızlık Savaşı sırasında köylerini geçici olarak terk ettikleri için yasal olarak "yok" kabul edilmişlerdir. 75.000 Arap "mevcut olan, mevcut olmayan"dı (Dieckhoff, 2007, s. 125-126).

130). Sonuç olarak toprak reformu ve Arap kuşağı aracılığıyla Kürt topraklarının “Araplaştırılması” açısından büyük önem taşımıştır.

Anadilin engellenmesi ve basın- yayın: Suriye’de Kürt diliyle ilgili ilk çalışmalar, özellikle Latin alfabesi kullanma ve Kürtçe’nin standardizasyonu çalışmalarını Türkiye’den Suriye’ye göç eden Kürt entelektüelleri tarafından geliştirilmiştir. Fransız manda döneminin etnik ve dini gruplara ilişkin görece özgür ortamı Kürt dili ve kültürel hareketleriyle (örneğin 1932-35 yılları arasında yayınlanan Hawar Dergisi) ilgili çalışmalara zemin hazırlamıştır. Bu görece özgür ortam etnik mahiyet taşıyan devletin bağımsızlığını izleyen dönemlerde Arap milliyetçiliğinin zirve yapmasıyla sona ermiştir. Suriye için her zaman bir tehdit olarak algılanan Kürt yayınlarına ilk yasaklama Edip Çiçekli’nin yaptığı darbeden (1951-1954) sonra gelmiş ve kitap, dergi gibi her türlü Kürtçe yayına yasaklama getirilerek Kürtçe basılmış her türlü basılı yayın toplatılarak imha edilmiştir. Ardından BAC dönemi (1958-1961) boyunca aynı politika izlenerek Kürtçe yasağı devam etmiştir. 1960 ve 1970’lerde Suriye’de Kürtçe kitap basımı tümüyle imkânsız hale gelmiştir.

Kürtlerin yaşadığı bölgelerdeki demografik yapının değiştirilmesi, Araplaştırmak için Kürt yerleşim birimlerinde heterojen bir yapı oluşturulması gibi asimilasyonun zeminin hazırlayan Hilal’in raporu Kürtçe’nin kullanımıyla ilgili yasaklamalar konusunda da “ilham” kaynağı olmuştur. Kürt dilinin devlet için tehlike olduğunu ortaya atan Hilal raporunda Arapların, Kürtçe konuşanları anlayamayacağını ve Kürtlerin planlarının da tam bu olduğunu yazacaktır. Ayrıca Kürtlerin sadık görünerek, Kürtçeyi kasıtlı olarak Arapların yabancılaştırılması ve dışlanmasında kullandıkları, Kürt milletini Araplara karşı bir silah olarak gördükleri ve Kürt milli devletini kurmak için komplo teorileri kurduklarını ileri sürer. Dili, Kürt tehdidinin merkezi olarak gören Hilal, eğitim yoluyla asimilasyonun Arap milliyetine zarar vereceği üzerinde durur (Montgomery, 2007, s. 137-138). Günümüzde de Suriye’de genel olarak basın özgürlüğü kısıtlanmakta ve gazeteler devlet tarafından kontrol edilmektedir.

Basın tarihi, Suriye’deki gazeteciliğin 1970’lerde Hafız Esad’tan sonra bittiğini gösterir. Özgür değiller. Şimdi Türkiye’de özgürdürler. İstediklerini yazabiliyorlar. Orda bırak yazmayı ben istediğim gazeteyi dahi alamıyorum. Alacaksak da gizli bir şekilde olur. Bizde üç gazete var, onlar da devletindir. Her üçü de 1970’den beri çıkarılıyor. Devletin istediği dışında bir yazı, haber olmaz bu gazetelerde (Amude, erkek, 50’li yaşlarda).

Kürtçe’ye ilişkin baskı Suriye’deki diğer etnik gruplara ve dillere karşı uygulanan politikadan daha katıdır (Montgomery, 2007, s. 139). Örneğin İnsan Hakları İzleme örgütünün bir raporu Kürtçe’nin kullanımıyla ilgili yasakları şöyle özetlemektedir: “1- Çocuklar Kürtçe isimlerle kaydedilemezler; 2- mekânların Kürtçe isimleri Arapça isimlerle değiştirilmiştir; 3- ismi Arapça olmayan işyerleri kapatılmıştır; 3- Kürtçe özel okul açmaya izin verilmez; 4- Kürtçe yazılan kitap ve benzeri materyalin basımı yasaklanmıştır.” Aynı raporda tüm bu baskılara karşın Kürt örgütlerinin çabalarıyla Kürtçe kitap ve benzeri basılı yayınların dolaşımında olduğu belirtilmektedir. Raporda konuyla ilgili bir Kürt entelektüeli ile yapılan görüşme aşağıdaki gibidir:

Kürtçe şarkıların, folklorun ve hikâyelerinin kitap olarak basılması yasaktır. Bunları gizlice basıyoruz ve bu nedenle çoğu yaptığımız ödemeler ederinin üstünde oluyor. Beyrut'ta bir kültür derneğimiz var. Derneğin temel amacı Kürtler tarafından Kürtçe yazılmış kitapları ya da diğer yazarların Kürtler hakkındaki yazdıklarını yayımlamak. Bu kitapları Suriye'ye getirip burada dağıtımını yapıyoruz. Şam'da ve Halep'teki belirli kitapçılar bu illegal kitapları bizden alıp satıyor. Bu kitapçılar, kitapların satılacağını bildikleri için alıyorlar (akt.Malmisanij, 2006, s. 6).

Kürtçe'nin kullanımına ilişkin yasaklamalar sadece basın, yayın alanında değil, gündelik hayat dili olarak kullanılmasında da görülür. 1986 tarihli 1012/S/25 no'lu kararname ile Kürtçe'nin kamusal alanda –devlet daireleri, işyerleri, sinema gibi- kullanılması yasaklanmıştır. 1989 yılında 1865/S/25 no'lu kararname ile özel alana müdahale edilerek düğünlerde ve bayramlarda Kürtçe'ye kısıtlama getirilmiştir (Montgomery, 2007, s. 139). Kanunda yer alan kısıtlamanın gündelik hayattaki yansımaları yapılan bir görüşme şöyle özetlemektedir:

Şimdi Qamişlo'da okulu bitiren kardeşime “hangi dilleri biliyorsun” diye sormuşlar Halep'te. Valla Kürtçe, Arapça, İngilizce biliyorum demiş. Ona kötü davranmışlar. Niye? Kürtçe biliyorum dediği için.

Bir ara da benden önce yani ablamın dönemi ve ondan öncesi okulda Kürtçe konuşmaya da izin vermiyorlardı. Eskiden sokakta da konuşamıyorduk Kürtçeyi. Şimdi konuşuyoruz. Ama sonuçta okulda yasak. İster istemez dilinin ucuna geliyor Kürtçe ama cesaret edemiyorduk okulda Kürtçe konuşalım. Diyorlardı konuşursanız okuldan atarız. Biliyorsun insanın anadili neyse sokakta arkadaşları ve tanıdıklarıyla da o dili konuşuyor. Utanıyorduk Arapça konuşmaya. Dilimiz takılıyordu, dönmüyordu, korkuyorduk. Şimdi ben orda kardeşimle Arapça konuşsam komşular ayıplar beni Arap olmuşum diye. Çok ayıp bir şey bizim için. Şimdi burada normal karşılanıyor. Buradaki Kürtler birbiriyle Türkçe de konuşuyor. Ama bence bir Kürt evinde Kürtçe konuşmalı. Tamam, Türkçe bilsin, dil öğrenmek iyidir. Bazı Kürtler hiç Kürtçe bilmiyor, sadece Türkçe konuşuyor. İnsanın anadili neyse onu konuşmalı. Mesela şimdi kocam ne Türkçe ne de Arapça konuşuyor kızımınla. Bilmediğinden değil, Araplarla Arapça konuşur. Mesela benimle de hiç Türkçe konuşmazlar. Tek kelime Türkçe bilmem (Qamişlo, kadın, 20'li yaşlarda).

2000 yılında Beşar Esad'ın yönetime geçmesiyle birlikte başlangıçta ılımlı bir hava oluşmuştur. Ancak bu ılımlı hava kısa ömürlü olmuş ve 2003 yılında yeniden eski uygulamalara dönmüştür:

Kürtçe gazeteler devletten gizli çıkarılıyor. Bunlar yasak olduğu için dağıtımını da gizli yapıyor. Gizli çıkartılan çok gazete ve yayın var. Beşar Esad ilk geldiğinde farklı yayınların, farklı görüşlerin olmasını istiyordu. Fakat babasıyla birlikte çalışanlar, iktidarı başka yönere kaymasını istemeyenler Beşar'ı da kendi çizgilerinde tutmayı başardılar. İzin vermediler ona. Şöyle aslında Beşar iktidara ilk geldiğinde farklı

görüştüğü olanları yanına çağırıyor, oturdu onlarla konuştu. Çalışmalarını yapmalarını istedi, hatta o yıllarda bir de gazete çıktı. 30 sayıya kadar da çıkarıldı. Dağıtıma çıktığı saatte bitiyordu. O kadar çok satılıyordu. Onu da kapattılar ve bir daha basımına izin vermediler. Yazarlarını tutukladılar. Şu anda bile Suriye çok fazla gazeteci olmasına rağmen Suriye gazetelerinde yazmıyorlar (Amudeli, erkek, 50'li yaşlarda).

Ekonomik ayrımcılık: Suriye'de Kürtlerin maruz kaldığı önemli ayrımcılık türlerinden bir diğeri ekonomik ayrımcılıktır. Yine Hilal'in raporunun izlerini taşıyan ekonomik alandaki ayrımcılık Kürtleri yoksullaştırmaktadır. Aşağıda aktarılan iki görüşme ekonomik ayrımcılığın hem Suriyeli hem de Nusaybin'de yaşayan Kürtler tarafından nasıl görüldüğünü/algılandığını örneklemektedir:

Mesela Suriye'de hala bir milyona yakın hüviyetsiz insan var. Mesela onlarda temel gıda maddeleri karneyle, nüfusa dayalı olarak veriliyordu. Mesela kişi başına diyelim beş kilo şeker verilecek, yarım kilo çay verilecek. Cüzi bir fiyat ama kendi vatandaşına yani nüfusa kaydı olana işte bu haklar tanınıyordu ama Kürtler kayıtsız oldukları için, bir kısmı %50'si diyelim hala onlara ecnebi diyorlar, mesela şekerin kilosu 80 kuruşken bunlara 25 liraydı. Yani Arap'a 80 kuruş, Kürde 25 lira. Ellerinde de bişey yok. İş sahası yok, arazi yok, yaşama fırsatı yok yani (Nusaybinli, erkek, 50 yaşında).

Orda yaşam koşulları çok zor. Mesela abim yeni hapisten çıktı. Otoyol kenarında espresso satıyordu, seyyar. İki ay hiç haber alamadık. Polis gelmiş demiş "yasak, burada satış yapamazsın." Başkasına yasak değil, herkes orda mısır satar, her şeyi satar. Onlara yasak değil, ama Kürtlere yasak. Abim direnince alıp götürmüşler, daha yeni hapisten çıktı, değişiklik olsun diye şimdi bizim yanımızda kalıyor (Qamişlo, erkek, 40'lı yaşlarda).

Tutumsal ayrımcılık örnekleri: Son olarak yasalarca belirtilmemiş olan ayrımcılık yani tutumsal ayrımcılık örnekleri de mevcuttur. Aşağıda verilecek iki görüşme tutumsal ayrımcılığın örneklerini oluşturur:

Qamişlo'daki çöpçüler Arap olduğu için Qamişlo da Kürt bölgesi ya temizlemiyorlar. Bizim köyün de çöpçüleri Arap'tı. Haftada bir kez çöp toplarlardı. Çöpümüz birikiyordu, biz de komşumuzun traktörü vardı, ona yüklüyorduk, uzak bir yere götürüp orda yakıyorduk. Düşünsene haftada bir kez geliyorlardı sadece. Bir Arap yetkili vardı bizim yanımıza geldi, ona dedim ki "neden çöpleri toplamıyorsunuz?" Dedi ki "temizlikçilere kahvaltı verin, onları ağırlayın, onlar da karşılığında gelir çöpleriniz toplar." Kürtleri çöpçü yapmıyorlar. Bir tane Kürt ihtiyar vardı, bir tek o tek tük temizlik işlerinde çalışıyordu. O da doktorların falan bürolarını temizlemekle görevliydi. Mesela çarşıdaki lokantalar hiç temiz değildir; çünkü Araplar işletiyor. Cizre'ye de gittim, orası da Suriye gibiydi. Ama Nusaybin çok temiz bir şehirdir.

Suriye'den daha güzeldir. Suriye'de hastanelerde bile su içemiyoruz. Temiz değildir (Qamişlo, kadın, 40'lı yaşlarda).

Qamişlo, Kürt olduğu için devlet hiçbir şekilde ilgi göstermiyor. Mesela okullara bile bakmıyor. Okulları bir görseniz, pislik içinde. Kürt tarafı böyle. Gidin Süryani tarafına öyle bir temizdir, öyle bir düzenlidir ki... Ama bizim Kürt tarafının hiçbir bakımı yoktur. Maddi durumları da yoktur ki kendileri yapsın. Devlet de yardım etmiyor, hepsi ondandır. Ama Süryani tarafını gittiğinizde görmüşsünüzdür; bütün güzel binalar onlarındır. Kürtlerse çarşının dışındaki toprak evlerde kalıyorlar (Qamişlo, kadın, 50'li yaşlarda).

Suriye'nin iddia ettiği üzere, vatandaşlıktan çıkarılan Kürtlerin tümü Irak ve Türkiye'den göç etmiş Türk vatandaşlarıdır. Ancak kesin olan en az 1945 yılından beri bu ülkede yaşadıklarıdır. Dolayısıyla vatandaşlık kanunları hem ülkesel he dem soy cemaatine işaret eden Suriye vatandaşlık yasasına karşın, Kürtlerin bunun dışında bırakılması "yurt içi kapanmaya" işaret etmektedir.

Sonuç

Ağırlıklı olarak Kürtlerin yaşadığı tarihsel alan, iki kez sınır olgusuyla karşı karşıya gelerek bölünmüştür. Bunlardan ilki 16. yy.da Safeviler ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki Çaldıran Savaşından sonra, bölgenin bu iki imparatorluk arasında bölüştürülmesiyle gerçekleşir. İkincisi ise Birinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Osmanlı topraklarının sömürgeci güçler tarafından işgal yoluyla pay edilmesinin ardından görülen bölünmedir. Ancak ilk bölünme I. Dünya Savaşı'na dek kesin bir sınırdan çok, etki alanları değişebilen uçlara işaret ediyordu. Daha çok aşiretlerin sadakatlerine ve savaşan devletlerin gücüne göre sürekli genişleyen ya da daralan bir bölünmeydi. Sınır bölgelerinde yer alan Kürtler bu iki devlet arasında tampon bir bölge oluşturuyorlardı. Buna karşın ikinci bölünme ilkinden yapısal olarak farklılık gösteren ve sınırlara daha belirgin bir vurgu yapan ulus-devletlerin ortaya çıkmasıyla gerçekleşti. İlkinde olduğu gibi yine etnik devamlılıklar göz ardı edilmişti. Ancak bu kez ulus-devlet formasyonu içinde, izleyen dönemlerde fiziki sınır engelleriyle geçirgenliği mümkün olduğunca azaltılacak olan sınırlar genel olarak bir egemenlik alanının bitimi ve bir diğerinin başlangıcına işaret ediyordu. Ayrıca daha önce ikiye bölünmüş olan bu coğrafya, bu eski sınır üzerinde yeni kurulan ulus-devletler arasında tekrar anlaşmaya varılmasıyla birlikte, artık farklı siyasal alanlar içinde yer alan dört parça olarak anılacaktı.

Söz konusu yeni devletler ve sınırların neredeyse karakteristik olarak değerlendirebileceğimiz özelliklerinden biri etnocoğrafi ve etnodemografik uzantıları dikkate almadan çizilmiş olmasıdır. Bu durum, yukarıda belirtildiği üzere Kürtlerin sınırları içerisinde yer aldıkları ulus-devletlerin vatandaşlık kimliklerini edinmek zorunda kalmalarıyla sonuçlanmıştır. Vatandaşlık kimliği günümüz dünyasında önemlidir; ekonomi, sağlık, eğitim, mülkiyet gibi haklara erişim ulus-devletlerin tasarrufundadır ve bu haklar ulus-devlet vatandaşlığını almakla mümkündür. Öte yandan her devletin kimleri vatandaş olarak tanımladığını ya da kimleri dışında tuttuğunu belirleyen mevzuatları bulunur.

Bu çalışmanın konusunu oluşturan Suriye devletinin vatandaşlık mevzuatı siyasal yönünün yanı sıra etno-kültürel bir niteliğe sahiptir. Her ne kadar anayasada bir etnik ya da azınlık bir grup vurgusu yer almamış olsa da 1930’lu yıllarda Suriye devleti vatandaşlığı etnik bir içerik kazanmıştır. Kürtler söz konusunda olduğunda bu içerik daha da belirgindir. Suriye’de yaşayan tüm Kürtler vatandaş olarak kabul edilmez ve Suriye kimliği olan, yani vatandaş Kürtler, Suriye kimliğinden çıkarılan “ecnebi” olarak anılanlar ile nüfus sayımına katılmayan “maktuminler” olmak üzere üç farklı konumlandırılış bulunur. Her bir farklı konumlandırılış ekonomi, eğitim, sağlık gibi vatandaşlık üzerinden erişimi sağlanan haklar konusunda da farklılara neden olmaktadır.

Ne var ki, Kürtlerin bir bölümünü vatandaşlıktan çıkararak dışlayıcı bir politika izleyen Suriye devleti, Kürt kimlik ve kültürüne ilişkin sembollere yasaklamalar getirerek, sınır bölgelerinde yerleşik olanların iç bölgelere zorunlu göçüne neden olan Arap Kemerli gibi politikalar uygulayarak Suriye’de yaşayan Kürtlerin asimilasyonunu hedeflemiştir. Böylece asimilasyonu ön gören kapsayıcılık ile dışlama mekanizmalarını eş zamanlı işlemiştir. Başka bir deyişle Suriye’de farklı kimliklere yönelik Araplaştırma politikası ve etno-kültürel ulus ve vatandaşlık anlayışı, eşitsizliği doğurmaktadır.

Kürtlerin Suriye’de devlet karşısında konumlandırılış bu devletin ulus-inşa süreciyle içiçedir. Bu bağlamda iki temel faktörün etkili olduğu görülür. Bunlarda ilki Fransız mandası döneminde etnik ve dini gruplar arasında idame ettirilen farklılık ve çeşitlilik politikasıdır. Zira Suriye’nin etnik ve dini esaslı özerk birimlere bölünmesi, bu özerk birimlere sahip olan ya da devamlılığını isteyen hareketlerin Arap milliyetçileri tarafından “bölücü” olarak etiketlenmesiyle sonuçlanmıştır. Kürtler bu bağlamda Arap milliyetçileri için “bölücü” bir gruptu. Diğeri ise Kürt hareketinin varlığıdır. Kürt hareketi, dört devletin sınırları içerisinde yer alan Kürtlerin bir “tehdit” olarak algılanmasına neden olmuştur. “Bölücü”lük ve “tehdit” algısı, Suriye’deki Kürtlerin bir kısmının vatandaşlıktan çıkarılarak “kimliksiz”leştirilmesine yol açarken, genel anlamda tüm Kürtlerin yapısal ayrımcılığa maruz kalmalarına zemin hazırlamıştır.

Sonuç olarak Suriye’deki Kürtlerin yasal statülerinin şekillenmesinde Fransız manda yönetimi sırasındaki politikaları ile Kürtlerin kimlik mücadelesinin süreğenlik arz etmesi etkili olmuştur.

Kaynakça

- Ağaoğulları, M. A. (1994). *Kent Devletinden İmparatorluğa*. Ankara: İmge.
- Alinia, M. (2007). *Diaspora Mekânları-Kürt Kimlikleri Öteki Olma Deneyimleri ve Aidiyet Politikaları*. Fahriye Adsay (Çev.). İstanbul: Avesta.
- Altuğ, S. (2008). Suriye Arap Milliyetçiliğinde Vatan ve Suriyelilik (1919-1939). *İ.Ü Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 39, 71-94.
- Brubaker, R. (2009). *Fransa Ve Almanya'da Vatandaşlık ve Ulus*. Vahide Pekel (Çev.). Ankara: Dost.
- Brubaker, R. (2008). “Fransa ve Almanya’da Göç, Vatandaşlık ve Ulus-Devlet: Karşılaştırmalı Tarihsel Bir Analiz”. Ayşe Kadioğlu (Ed.). *Vatandaşlığın Dönüşümü* içinde. (s. 55-91) İstanbul: Metis.
- Dieckhoff, A. (2007). “İsrail’de Ulus: Demokrasi ile Etnisite Arasında.” Haldun Gülalp (Ed.). *Vatandaşlık ve Etnik Çatışma* içinde (s. 112-130). İstanbul: Metis
- Falk, R. (2005). *Yırtıcı Küreselleşme Bir Eleştiri*. İstanbul: Küre.
- Kadioğlu, A. (2008). “Vatandaşlık: Kavramın Farklı Anlamları.” Ayşe Kadioğlu (Ed.). *Vatandaşlığın Dönüşümü* içinde (s. 21-30). İstanbul: Metis.
- Kartal, F. (2010). “Yurttaşlık Tartışmaları: Yeni Yaklaşımlar” . TODAİ
- Kottak, C. P. (2002). *Antropoloji –İnsan Çeşitliliğine Bir Bakış-* Ankara: Ütopya.
- Malmisanij, M. (2006), *The Past and Present of Book Publishing in Kurdish Language in Syria*. This research had been commissioned by the Next Page Foundation.
- Montgomery, H. (2007). *Suriye Kürtleri-İnkâr Edilen Halk*. İstanbul: Avesta.
- Nazdar, M. (1993). “The Kurds in Syria. Gerard Chailand” (Ed.). *in A People Without a Country: the Kurds and the Kurdistan* (194-202). London: Zed.
- Sarıbay, A. Y. (2000). *Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji*. İstanbul: Alfa
- Şen, S. (2004). *Ortadoğu’da İdeolojik Bunalım-Suriye Baas Partisi ve İdeolojisi*. İstanbul: Birey.

Turner, B. (2008). “Bir Vatandaşlık Kuramının Ana Hatları.” Ayşe Kadioğlu (Ed.). *Vatandaşlığın Dönüşümü* içinde (s. 107-139). İstanbul: Metis.

Üstel, F. (1999). *Yurttaşlık ve Demokrasi*. Ankara: Dost.

Yeğen, M. (2012). *Müstakbel Türk'ten Sözde Vatandaşa-Cumhuriyet ve Kürtler*. İstanbul: İletişim.

Yıldız, K. (2005). *The Kurds in Syria-The Forgotten People*. London: Pluto.